

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Федеральное государственное автономное образовательное учреждение
высшего образования
"Казанский (Приволжский) федеральный университет"
Высшая школа татаристики и тюркологии им.Габдуллы Тукая

УТВЕРЖДАЮ

Проректор
по образовательной деятельности КФУ
Проф. Таюрский Д.А.

_____ 20__ г.

Программа дисциплины
Древнетюркский язык Б1.В.ОД.14.1

Направление подготовки: 44.03.01 - Педагогическое образование

Профиль подготовки: Родной (татарский) язык и литература

Квалификация выпускника: бакалавр

Форма обучения: заочное

Язык обучения: русский

Автор(ы):

Кузьмина Х.Х.

Рецензент(ы):

Гайнуллина Г.Ф.

СОГЛАСОВАНО:

Заведующий(ая) кафедрой: Галиуллина Г. Р.

Протокол заседания кафедры No ____ от " ____ " _____ 201__ г

Учебно-методическая комиссия Института филологии и межкультурной коммуникации (Высшая школа татаристики и тюркологии им.Габдуллы Тукая):

Протокол заседания УМК No ____ от " ____ " _____ 201__ г

Регистрационный No

Казань
2018

Содержание

1. Цели освоения дисциплины
2. Место дисциплины в структуре основной образовательной программы
3. Компетенции обучающегося, формируемые в результате освоения дисциплины /модуля
4. Структура и содержание дисциплины/ модуля
5. Образовательные технологии, включая интерактивные формы обучения
6. Оценочные средства для текущего контроля успеваемости, промежуточной аттестации по итогам освоения дисциплины и учебно-методическое обеспечение самостоятельной работы студентов
7. Литература
8. Интернет-ресурсы
9. Материально-техническое обеспечение дисциплины/модуля согласно утвержденному учебному плану

Программу дисциплины разработал(а)(и) доцент, к.н. (доцент) Кузьмина Х.Х. кафедра татарского языкознания Высшая школа татаристики и тюркологии им.Габдуллы Тукая ,
Khalisa.Kuzmina@kpfu.ru

1. Цели освоения дисциплины

Цель освоения дисциплины "Древнетюркский язык" - сформировать у студентов комплекс знаний и умений по древнейшим письменным памятникам тюркоязычных народов.

2. Место дисциплины в структуре основной образовательной программы высшего профессионального образования

Данная учебная дисциплина включена в раздел " Б1.В.ОД.14 Дисциплины (модули)" основной образовательной программы 44.03.01 Педагогическое образование и относится к обязательным дисциплинам. Осваивается на 1 курсе, 1 семестр.

Предмет "Древнетюркский язык" входит в обязательный минимум содержания Федеральным государственным образовательным стандартом высшего профессионального образования по направлению подготовки 032700.62 Филология. Б.7

3. Компетенции обучающегося, формируемые в результате освоения дисциплины /модуля

В результате освоения дисциплины формируются следующие компетенции:

Шифр компетенции	Расшифровка приобретаемой компетенции
ОК-1 (общекультурные компетенции)	владение культурой мышления; способность к восприятию, анализу, обобщению информации, постановке цели и выбору путей ее достижения;
ОК-8 (общекультурные компетенции)	осознание социальной значимости своей профессии, высокая мотивация к профессиональной деятельности;
ПК-1 (профессиональные компетенции)	способность демонстрировать знание основных положений и концепций в области теории и истории основного изучаемого языка (языков) и литературы (литератур), теории коммуникации, филологического анализа и интерпретации текста, представление об истории, современном состоянии и перспективах развития филологии;
ПК-2 (профессиональные компетенции)	владение базовыми навыками сбора и анализа языковых и литературных фактов с использованием традиционных методов и современных информационных технологий;
ПК-8 (профессиональные компетенции)	владение навыками участия в научных дискуссиях, выступления с сообщениями и докладами, устного, письменного и виртуального (размещение в информационных сетях) представления материалов собственных исследований.

В результате освоения дисциплины студент:

1. должен знать:

- традиционные письменности древних тюрков;
- характеристику тюркского рунического письма, время и ареал его распространения;

2. должен уметь:

- Уметь:

- читать и анализировать древнетюркские тексты;
- оперировать фактами грамматики, иметь определенный лексический запас древнетюркской лексики;
- пользоваться научной и справочной литературой, библиографическими источниками и современными поисковыми системами;

3. должен владеть:

- конкретными знаниями по истории древних тюрков;
- базовыми навыками обработки рунических текстов

4. должен демонстрировать способность и готовность:

Знать:

- традиционные письменности древних тюрков;
- характеристику тюркского рунического письма, время и ареал его распространения;

Уметь:

- читать и анализировать древнетюркские тексты;
- оперировать фактами грамматики, иметь определенный лексический запас древнетюркской лексики;
- пользоваться научной и справочной литературой, библиографическими источниками и современными поисковыми системами;

Владеть:

- конкретными знаниями по истории древних тюрков;
- базовыми навыками обработки рунических текстов.

4. Структура и содержание дисциплины/ модуля

Общая трудоемкость дисциплины составляет зачетных(ые) единиц(ы) 72 часа(ов).

Форма промежуточного контроля дисциплины зачет в 1 семестре.

Суммарно по дисциплине можно получить 100 баллов, из них текущая работа оценивается в 50 баллов, итоговая форма контроля - в 50 баллов. Минимальное количество для допуска к зачету 28 баллов.

86 баллов и более - "отлично" (отл.);

71-85 баллов - "хорошо" (хор.);

55-70 баллов - "удовлетворительно" (удов.);

54 балла и менее - "неудовлетворительно" (неуд.).

4.1 Структура и содержание аудиторной работы по дисциплине/ модулю

Тематический план дисциплины/модуля

N	Раздел Дисциплины/ Модуля	Семестр	Неделя семестра	Виды и часы аудиторной работы, их трудоемкость (в часах)			Текущие формы контроля
				Лекции	Практические занятия	Лабораторные работы	
1.	Тема 1. Историческая характеристика древних тюркоязычных государств средневековья	1	1	0	2	0	Тестирование Устный опрос
2.	Тема 2. История открытия и исследования памятников тюркского рунического письма	1	2-3	2	2	0	Тестирование Устный опрос
3.	Тема 3. Ареалы распространения, типы, виды и жанры ДТП. Памятники рунической письменности Поволжья.	1	4	0	2	0	Тестирование Устный опрос
4.	Тема 4. Содержание и историческое значение основных орхонских памятников в честь Кюльтегина и Тоньюкука.	1	5	0	2	0	Тестирование Устный опрос
5.	Тема 5. Основные черты грамматики языка орхоно-енисейских памятников. 1. Фонетика. Графика. Рунический алфавит. Гласные. Согласные. Сингармонизм. 2. Морфология. Части речи. 3. Синтаксис и стилистика древнетюркских рунических текстов.	1	6-10	0	2	0	Реферат Тестирование
	Тема . Итоговая форма контроля	1		0	0	0	Зачет
	Итого			2	10	0	

4.2 Содержание дисциплины

Тема 1. Историческая характеристика древних тюркоязычных государств средневековья

практическое занятие (2 часа(ов)):

Борынгы төрки дәвере төрки телләр үсешенәң өченче чорын - У - Х гасырлар аралыгын тәшкил итә. Борынгы төрки чор А.Н.Баскаков классификациясендә үзе өчкә бүлөп карала: туюк (У - VIII йөзләр), борынгы кыргыз (IX-Хйөзләр). Бу бүленеш тел алмашудан бигрәк, сәяси властың үзгәрүен чагылдыра.

Тема 2. История открытия и исследования памятников тюркского рунического письма лекционное занятие (2 часа(ов)):

Төрки рун язуды истәлекләрнең табылу һәм өйрәнелү тарихы. Серле язударны уку.

практическое занятие (2 часа(ов)):

Төньяк Монголия территориясендә табылган мәдәни һәйкәлләр "бәңгү ташлар" төркиләрнең атаклы каганнары, батырлары: Күлтәгин, аның агасы Билгә каган, зирәк Төньякук, гаскәр башлыктары Кули Чура, Моюн Чура, Алп Илитмиш һ.б. истәлегенә куелга. Борынгы төрки чордан калган рун язуды ядкярләрне табылу урынына, эчтәлегенә һәм жанрына бәйлә төркемнәргә бүленеш С.Г.Кляшторный, А.Н.Кононов, И.Л.Кызласов, А.М.Әербак, М.Х.Бакиров, Х.М.Мәхмүтов, Х.Р.Курбатов хезмәтләрендә урын алган.

Тема 3. Ареалы распространения, типы, виды и жанры ДТП. Памятники рунической письменности Поволжья.

практическое занятие (2 часа(ов)):

Рун язуды истәлекләр 7 территорияль төркемчә тәшкил итә. Идел буенда табылган рун язуды истәлекләрне өйрәнү: Х.Р.Курбатов, Ә.Р.Тенишев, Ф.Ш.Нуриева.

Тема 4. Содержание и историческое значение основных орхонских памятников в честь Кюльтегина и Тоньюкука.

практическое занятие (2 часа(ов)):

Рун язуды текстлар, аларның транскрипциясе һәм татар теленә тәржемәсе. Рун язуды текстлар: Күлтәгин язмасы, Тоньюкук истәлеге.

Тема 5. Основные черты грамматики языка орхоно-енисейских памятников. 1. Фонетика. Графика. Рунический алфавит. Гласные. Согласные. Сингармонизм. 2. Морфология. Части речи. 3. Синтаксис и стилистика древнетюркских рунических текстов.

практическое занятие (2 часа(ов)):

Борынгы төрки язма истәлекләр телендә сузыклар һәм тартыклар. Борынгы төрки фонетик үзенчәлекләр. Морфология. Исемдә килешләр системасы. Борынгы төрки телдә сан сүз төркеме. Ташъязмаларда төркөлгән алмашлыкларның лексик-грамматик төркемчәләре. Сыйфат сүз төркеменә лексик байлыгы. Борынгы төрки текстларда рәвешләр. Аларның ясалыш үзенчәлекләре. Борынгы истәлекләр телендә төркөлгән боерык һәм теләк фигыльләр. Тексттагы мисалларга нигезләнеп аңлатырга. Борынгы төрки истәлекләр телендә заманнар системасы. Хәзерге-киләчәк заманның ?Күлтәгин? текстында нинди мәгънәләре төркөлгән.

4.3 Структура и содержание самостоятельной работы дисциплины (модуля)

N	Раздел Дисциплины	Семестр	Неделя семестра	Виды самостоятельной работы студентов	Трудоемкость (в часах)	Формы контроля самостоятельной работы
1.	Тема 1. Историческая характеристика древних тюркоязычных государств средневековья	1	1	подготовка к тестированию	4	тестирование
				подготовка к устному опросу	2	устный опрос
2.	Тема 2. История открытия и исследования памятников тюркского рунического письма	1	2-3	подготовка к тестированию	4	тестирование
				подготовка к устному опросу	4	устный опрос

№	Раздел Дисциплины	Семестр	Неделя семестра	Виды самостоятельной работы студентов	Трудоемкость (в часах)	Формы контроля самостоятельной работы
3.	Тема 3. Ареалы распространения, типы, виды и жанры ДТП. Памятники рунической письменности Поволжья.	1	4	подготовка к тестированию	6	тестирование
				подготовка к устному опросу	6	устный опрос
4.	Тема 4. Содержание и историческое значение основных орхонских памятников в честь Кюльтегина и Тоньюкука.	1	5	подготовка к тестированию	12	тестирование
				подготовка к устному опросу	6	устный опрос
5.	Тема 5. Основные черты грамматики языка орхоно-енисейских памятников. 1. Фонетика. Графика. Рунический алфавит. Гласные. Согласные. Сингармонизм. 2. Морфология. Части речи. 3. Синтаксис и стилистика древнетюркских рунических текстов.	1	6-10	подготовка к реферату	6	реферат
				подготовка к тестированию	6	тестирование
Итого					56	

5. Образовательные технологии, включая интерактивные формы обучения

Вузовское освоение курса "Древнетюркский язык" предполагает использование как традиционных, так и инновационных образовательных технологий. Из традиционных образовательных технологий используются в учебном процессе лекция, практическое занятие, семинар и др. В курсе используются новые информационные технологии: Интернет-ресурсы, ЭОР и др.

6. Оценочные средства для текущего контроля успеваемости, промежуточной аттестации по итогам освоения дисциплины и учебно-методическое обеспечение самостоятельной работы студентов

Тема 1. Историческая характеристика древних тюркоязычных государств средневековья

тестирование , примерные вопросы:

ЭОР.Нуриева Ф.Ш. Борынгы торки тел. <http://tulpar.kfu.ru/course/view.php?id=432>

устный опрос , примерные вопросы:

Төрки халыклар тарихын чорларга бүлү. Борынгы төрки чорга гомуми күзөтү ясарга. I төрки каганат тарихы. Бу чорда дөнъяда сөяси мохит. II төрки канагат тарихы. Канагатның этник структурасы. Язу барлыкка килүнең алшартлары. II канагат чорыннан калган ядкярләр. Аларның әһәмияте. Төрки рун язулы текстларның табылу һәм аларны өйрөнү тарихын сөйлөргә. Руник язмаларны табылу ареалына бәйлә төркемнәргә бүлү. Төньяк Монголия территориясендә табылган истәлекләр хақында гомуми мәғлүмат бирү. Күлтәгин истәлегенең табылу тарихы, эчтәлеге. Истәлекне өйрөнүче галимнәр. Төньяккүк истәлегенең табылу тарихы. Төньяккүкның II төрки каганатны ныгытудагы ролен ташъязмалардагы мәғлүматлардан чыгып аңлатырга. Билгә каган турында мәғлүматлар кайсы истәлекләрдә сакланган. Идел-Чулман буйларында табылган рун язулы истәлекләргә өйрөнүнең торышы.

Тема 2. История открытия и исследования памятников тюркского рунического письма

тестирование , примерные вопросы:

ЭОР.Нуриева Ф.Ш. Борынгы торки тел. <http://tulpar.kfu.ru/course/view.php?id=432>

устный опрос , примерные вопросы:

Төрки рун язулы истәлекләргә табылу һәм өйрөнелү тарихы. Төрки рун алфавитын ачу тарихы.

Тема 3. Ареалы распространения, типы, виды и жанры ДТП. Памятники рунической письменности Поволжья.

тестирование , примерные вопросы:

ЭОР.Нуриева Ф.Ш. Борынгы торки тел. <http://tulpar.kfu.ru/course/view.php?id=432>

устный опрос , примерные вопросы:

Идел-Чулман буенда табылган рун язулы истәлекләр. Седъяр рун язмасын өйрөнү тарихы. Борынгы төркиләр тарихында манихей дине һәм манихей язулы истәлекләр. Рун язулы истәлекләргә өйрөнүдә Э.Р. Тенишев эшчәнлеге. Идел буенда язылган рун язулы истәлекләргә өйрәнгән галимнәр. 23. И.Л. Кызласовның борынгы төркиләрдә кулланылган рун язуы төрләрен өйрөнү өлкәсендәге эшчәнлеге.

Тема 4. Содержание и историческое значение основных орхонских памятников в честь Кюльтегина и Тоньюкука.

тестирование , примерные вопросы:

ЭОР.Нуриева Ф.Ш. Борынгы торки тел. <http://tulpar.kfu.ru/course/view.php?id=432>

устный опрос , примерные вопросы:

Күлтәгин истәлеге. Төзелеше һәм эчтәлеге. Өйрөнү тарихы. Төньяккүк истәлегенең төзелеше һәм эчтәлеге. Өйрөнү тарихы.

Тема 5. Основные черты грамматики языка орхоно-енисейских памятников. 1. Фонетика. Графика. Рунический алфавит. Гласные. Согласные. Сингармонизм. 2. Морфология. Части речи. 3. Синтаксис и стилистика древнетюркских рунических текстов.

реферат , примерные темы:

1. Борынгы төрки рун алфавиты. 2. Орхон-енисей рун язмаларының палеографиясе . Орхон-енисей истәлекләрендә сыйфат сүз төркеме. Орхон-енисей истәлекләрендә сыйфат сүз төркеме. Орхон-енисей истәлекләрендә алмашлык сүз төркеме. Орхон-енисей истәлекләрендә ярдәмлек сүз төркемнәре. Орхон-енисей истәлекләре телендә туганлык атамалары. Орхон-енисей истәлекләре телендә хайван, кош-корт атамалары. Орхон-енисей истәлекләре телендә табигать күренешен белдергән атамалар. Борынгы төрки сүзлек. Борынгы төркиләр файдаланган графика төрләре: рун, уйгур, гарәп.

тестирование , примерные вопросы:

ЭОР.Нуриева Ф.Ш. Борынгы торки тел. <http://tulpar.kfu.ru/course/view.php?id=432>

Тема . Итоговая форма контроля

Примерные вопросы к зачету:

1. Борынгы төрки рун алфавиты.
2. Орхон-енисей рун язмаларының палеографиясе.
3. Күлтәгин истәлеге. Төзелеше һәм эчтәлеге. Өйрөнү тарихы.

4. Төньякук истәлегенең төзелеше һәм эчтәлегә. Өйрәнү тарихы.
5. Орхон-енисей истәлекләрендә титул атамалары.
6. Төрки рун язулы истәлекләренең табылу һәм өйрәнелү тарихы.
7. Төрки рун алфавитын ачу тарихы.
8. Татар телендә борынгы төрки телнең сүзлек хәзинәсе сакланышы.
9. Орхон-енисей истәлекләрендә сыйфат сүз төркеме.
10. Орхон-енисей истәлекләрендә сыйфат сүз төркеме.
11. Орхон-енисей истәлекләрендә алмашлык сүз төркеме.
12. Орхон-енисей истәлекләрендә ярдәмлек сүз төркемнәре.
13. Орхон-енисей истәлекләренең синтаксисы.
14. Орхон-енисей истәлекләре телендә туганлык атамалары.
15. Орхон-енисей истәлекләре телендә хайван, кош-корт атамалары.
16. Орхон-енисей истәлекләре телендә табигать күренешен белдергән атамалар.
17. Борынгы төрки сүзлек.
18. Идел-Чулман буенда табылган рун язулы истәлекләр.
19. Седъяр рун язмасын өйрәнү тарихы.
20. Борынгы төркиләр тарихында манихей дине һәм манихей язулы истәлекләр.
21. Рун язулы истәлекләргә өйрәнүдә Э.Р. Тенишев эшчәнлегә.
22. Идел буенда язылган рун язулы истәлекләргә өйрәнгән галимнәр.
23. И.Л. Кызласовның борынгы төркиләрдә кулланылган рун язуы төрләрен өйрәнү өлкәсендәгә эшчәнлегә.
24. Рун язулы истәлекләргә жанр һәм стиль үзенчәлекләре.
25. Борынгы төркиләр файдаланган графика төрләре: рун, уйгур, гарәп.
26. Борынгы төркиләрдә уку-язу торышы.

7.1. Основная литература:

1. Татар теле тарихы : уку-укыту әсбабы / Россия Федерациясенең мәгариф һәм фән М-лыгы, Казан (Идел буе) федер. ун-ты, Филология һәм мәдәниятара багланышлар ин-ты, Габдулла Тукай исм. Филология һәм мәдәниятара багланышлар бүлегә ; [төз. Х. Х. Кузьмина] .? Казан : [Школа], 2015 .? 80 с
2. Иске татар язуы = Старотатарская письменность : уку-укыту кулланмасы / Ж. С. Миңнуллин, Ә. К. Сәлахова ; Россия федерациясенең фән һәм мәгариф м-лыгы, Казан (Идел буе) федер. ун-ты .? Казан : Яз, 2014 .? 215 б.
3. Татар әдәби теле тарихы (XIII гасыр - XX йөз башы) / И.Б. Бәширова, Ф.Ш. Нуриева, Ә.Х. Кадыйрова; фәнни ред. Ф.М. Хисамова. - Казан: ТӘСИ, 2015. - I т.: Фонетика. Графика: язма традицияләр, норма һәм вариантлылык. - 696 б. // http://antat.ru/ru/iyli/publishing/book/2015/%D0%98%D0%A2%D0%9B%D0%AF_1%D0%BE%D0%BF%D

7.2. Дополнительная литература:

1. Татар лексикологиясе: өч томда / проект жит. М. З. Зәкиев; ред. Г. Р. Галиуллина. - Казан: ТӘСИ, 2017. - Т. III. 1 кис.- 536 б. Режим доступа http://www.antat.ru/ru/iyli/publishing/book/tatar-leksikologiya-tom3-chast1.php?clear_cache=Y
2. Татар теленең аңлатмалы сүзлегә / ред. Ф.Ф. Гаффарова, Ф.И. Таһирова, Р.Т. Сәфәров. Казань: ТӘСИ, 2017. Т. 3: К. 744 с. Режим доступа <http://antat.ru/ru/iyli/publishing/book/2017/ts-3.php>
3. Әхмәтъянов Р.Г. Татар теленең этимологик сүзлегә: Ике томда. I том (А-Л). - Казан: Мәгариф - Вакыт, 2015. - 543 б. ; II том (М-Я). - Казан: Мәгариф - Вакыт, 2015. - 567 б. Режим доступа: <http://antat.ru/ru/iyli/publishing/book/2015/etimologicheskiy-slovar.php>

7.3. Интернет-ресурсы:

Институт стран Азии и Африки при Московском государственном университете (МГУ - <http://www.iaas.msu.ru>

Нуриева Ф.Ш. Борынгы төрки тел - <http://tulpar.kfu.ru/course/view.php?id=432>

Нуриева Ф.Ш. Дистанционное обучение в КГУ. Дистанционный учебный курс - <http://moodle.ksu.ru/course/view.php?id=11>

Словарь филолога - slovarfilologa.ru/52/

Тюркские языки - ru.wikipedia.org/wiki/

8. Материально-техническое обеспечение дисциплины(модуля)

Освоение дисциплины "Древнетюркский язык" предполагает использование следующего материально-технического обеспечения:

Необходимые технические средства:

1. Мультимедийный компьютер.
2. Средства телекоммуникации (электронная почта, выход в Интернет).
3. Сканер.
4. Принтер лазерный.
5. Копировальный аппарат.
6. Ноутбук

Программа составлена в соответствии с требованиями ФГОС ВПО и учебным планом по направлению 44.03.01 "Педагогическое образование" и профилю подготовки Родной (татарский) язык и литература .

Автор(ы):

Кузьмина Х.Х. _____

"__" _____ 201__ г.

Рецензент(ы):

Гайнуллина Г.Ф. _____

"__" _____ 201__ г.